

CENTRALNA BANKA I KONVERTIBILNA MARKA U FUNKCIJI ODRŽAVANJA EKONOMSKE I DRUŠTVENO-POLITIČKE STABILNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE

Pregledni članak

Doc. dr. Husein Mehmedović, email: mehmedovic.gr@gmail.com

Internacionalni univerzitet Travnik

Narajan Mehmedović, email: narajanmehmedovic@gmail.com

Univerzitet Primorska, Koper, Republika Slovenija

Sažetak: Svakodnevna politička prepucavanja u okviru bosanskohercegovačke političke scene se veoma negativno odražavaju na stanje u odnosima između tri konstitutivna naroda u Bosni i Hercegovini. Zahvaljujući nezavisnosti Centralne banke Bosne i Hercegovine u koju još nije zvanično ušla politika, bosanskohercegovačka Konvertibilna marka, od njenog osnivanja pa do danas, ostala je nezavisna na političke turbulencije u Bosni i Hercegovini. Značaj Konvertibilne marke se ogleda u njenoj monetarnoj stabilnosti što garantuje privredi zemlje da posluje koliko-toliko na stabilnim temeljima. Mali procenat inflacije na godišnjem nivou garantuje stabilnost poslovanja svim pravnim i fizičkim licima na teritoriji zemlje. Ovaj rad prikazuje značaj Centralne banke i Konvertibilne marke u cjelokupnim ekonomskim, društveno-političkim odnosima u Bosni i Hercegovini. Centralna banka je primjer objedinjavanja a ne destabiliziranja odnosa među tri konstitutivna naroda i ostalih građana u Bosni i Hercegovini i veoma je značajan faktor za ekonomsku i društveno-političku stabilnost zemlje.

Ključne riječi: Konvertibilna marka, Centralna banka, ekonomska i društveno-politička stabilnost.

CENTRAL BANK AND CONVERTIBLE MARK IN THE FUNCTION OF MAINTAINING ECONOMIC AND SOCIO-POLITICAL STABILITY IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Abstract: Everyday political disputes within political elites have had significant negative effects on the relationship between the three constituent peoples in Bosnia and Herzegovina. Thanks to the Central Bank of Bosnia and Herzegovina that is independent from daily politics, the Bosnia and Herzegovina convertible mark has remained independent from these political turbulences up until today's time. The importance of convertible mark stems from its monetary stability which guarantees the BiH economy to operate at some level of stability. Low annual inflation ensures the stability of business to all individuals and firms within the BiH territory. This paper presents the importance of the Central Bank and convertible mark within general economic and socio-political circumstances in Bosnia and Herzegovina. Rather than being a factor of destabilization, the Central Bank is an example of cohesion among the three constituent peoples and other citizens in Bosnia and Herzegovina, and a very important factor for the economic and socio-political stability of the country.

Keywords: Convertible Mark, Central Bank, Economic and Socio-Political Stability.

1. Uvod

Uprkos svakodnevnim dnevopolitičkim zbivanjima na političkoj sceni u Bosni i Hercegovini i mnogobrojnim turbulencijama i udarima na privredni sektor, ipak ostaje, koliko-toliko, stabilan zahvaljujući inatu, velikom požrtvovanom radu naših privrednika koji i sami ne znaju šta sve čine, koliko se žrtvuju u ovakvim ekonomsko-političkim okolnostima, kako bi išli u korak sa razvijenom privredom razvijenih zapadnih zemalja u cilju praćenja savremenih trendova u svim oblastima ljudskog života i rada. Zahvaljujući Centralnoj banci Bosne i Hercegovine i njenoj Konvertibilnoj marki koja je prilično stabilna i bez većih monetarnih poremećaja i inflatornih kretanja besprijekorno služi svrsi zbog koje je i nastala. Od uvođenja Konvertibilne marke u platni promet Bosne i Hercegovine 1998.godine, kada je zamijenila dotadašnji bosanskohercegovački dinar, možemo slobodno reći da je do sada Konvertibilna marka ispunila svoju misiju u cilju stabilizacije monetarnih prilika u našoj zemlji. Pored toga, Centralna banka se vrlo uspješno odupirala svim nasrtajima od strane političkih partija i njihovih lidera na njenu nezavisnost u radu. Zahvaljujući neprikosnovenosti odlučnosti Centralne banke Bosne i Hercegovine da bude apolitična u svom radu, mi ćemo u ovom radu predstaviti Centralnu banku i Konvertibilnu marku kao faktor stabilnosti i zamajac razvoja bosanskohercegovačke privrede, koja ipak i pored svih nasrtaja ostaje nezavisna i stabilna u cilju stvaranja što boljeg ambijenta za rad domaćih i inostranih privrednih subjekata koji posluju u našoj zemlji. Uspješnost u radu Centralne banke Bosne i Hercegovine, pozitivno su ocijenile mnogobrojne međunarodne finansijske institucije, kako iz Evrope, tako i iz cijelog svijeta.

2. Značaj i uloga Centralne banke

Kada govorimo o centralnoj banci, neophodno je ukazati da ona spada u najznačajniju instituciju finansijskog sistema svake države ponaosob. Za centralnu banku se često kaže da predstavlja banku poslovnih banaka. Upravo, glavna odlika centralnih banaka ogleda se u njihovoj specifičnosti u odnosu na ostale banke u sklopu finansijskog sistema jer posjeduju monopol nad funkcijom izdavanja novca. Da bismo razumjeli ulogu i funkcije centralne banke, ukazaćemo na osnovne funkcije centralne banke banaka i ostalih finansijskih institucija. U literaturi se često može susresti pod nazivom „emisiona i novčanična“ koje se ogledaju kroz:

- 1) Regulisanje opticaja novca i emisije kredita, a sve u skladu sa zahtjevom likvidnosti i monetarne stabilnosti u zemlji;
- 2) Održavanje likvidnosti u međunarodnim plaćanjima i briga za platni bilans;
- 3) Očuvanje unutrašnje i međunarodne vrijednosti novca;
- 4) Očuvanje likvidnosti kreditnog sistema u zemlji i u vezi s tim, kontrola rada banke radi održavanja monetarne stabilnosti;
- 5) Obavljanje raznih finansijskih transakcija za račun države;
- 6) Analiza novčanih i privrednih kretanja na domaćem i međunarodnom planu, saradnju s međunarodnim finansijskim institucijama i centralnim bankama drugih zemalja.[3]

3. Nastanak Centralne banke Bosne i Hercegovine

Centralna banka Bosne i Hercegovine formirana je 20. juna 1997. godine na osnovu Zakona o Centralnoj banci koji je usvojen od strane Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, dok je sa faktičkim radom počela 11. avgusta 1997. godine.

Okvir djelovanja i zadaci Centralne banke Bosne i Hercegovine definisani su zakonom, a sve u skladu sa Opštim okvirnim sporazumom za mir na teritoriji Bosne i Hercegovine. Prvenstveni cilj Centralne banke Bosne i Hercegovine se odnosi na održavanje monetarne stabilnosti koji podrazumijeva definisan odnos 1 konvertibilna marka = 0,51129 eura.

Centralna banka definiše i kontroliše sprovođenje monetarne politike Bosne i Hercegovine, upravlja službenim deviznim rezervama, a zadužena je za rad i superviziju banaka.

Centralna banka je potpuno nezavisna od Federacije BiH, Republike Srpske ili bilo koje javne agencije ili organa, te nema organizacionih veza sa bilo kojom poslovnom bankom, u cilju objektivnog sprovođenja svojih zadataka.[4]

Kada posmatramo upravljačku strukturu Centralne banke Bosne i Hercegovine, najviši upravljački organ je Upravno vijeće prvenstveno nadležno za utvrđivanje strukture i definisanje strategije Centralne banke, a sve u skladu sa definisanim ovlastima utvrđenim zakonom.

Upravno vijeće je nadležno za monetarnu politiku i kontrolu njezinog sprovođenja, sastoji se od pet osoba koje imenuje Predsjedništvo Bosne i Hercegovine na mandatni period od pet godina.

Iz redova Upravnog vijeća imenuje se guverner Centralne banke. Upravu Centralne banke Bosne i Hercegovine sačinjavaju, pored guvernera, još tri viceguvernera koje postavlja guverner, uz prethodnu saglasnost Upravnog vijeća.

U nadležnosti Uprave Centralne banke Bosne i Hercegovine je zapravo sprovođenje operativnog rukovođenja Centralnom bankom, pri čemu je svaki od viceguvernera zadužen za koordinaciju rada jednog od odjeljenja, odnosno sektora Centralne banke.

U pogledu teritorijalne organizacije Centralne banke Bosne i Hercegovine važno je napomenuti da Centralna banka ima Centralni ured čije je sjedište u Sarajevu, a pored toga i tri glavne jedinice (Glavna jedinica Sarajevo, Glavna banka Republike Srpske Banja Luka i Glavna jedinica Mostar), a podružnice su u Brčkom i na Palama.[1]

Slika 1. Zgrada Centralne banke Bosne i Hercegovine

Izvor: [https://www.bing.com/images/search?q=cb+bih&FORM=HDRSC2\[11\]](https://www.bing.com/images/search?q=cb+bih&FORM=HDRSC2[11])

3.1. Valutni odbor (Currency board)

Valutni odbor (Currency board) vezan je za valutu „sidro“, za zlato, korpu valuta. Njegova osnovna karakteristika jeste fiksni devizni kurs prema rezervnoj valuti, neometana konvertibilnost, ograničeno odobravanje kredita. Ovaj metod se pokazao kao efikasan u smirivanju inflacije u kratkom roku. On u isto vrijeme ograničava monetarne vlasti da emituju novac ukoliko nemaju rezerve za njega. Valutni odbor je efikasan za male, otvorene ekonomije, kao što je Bosna i Hercegovina. Njegov uspjeh zavisi od fiskalne politike, fleksibilnosti tržišta rada, kretanja kamatnih stopa i dr.[2]

Četiri ključne osobine Valutnog odbora (Currency board-a) su:

1. Fiksni kurs: Valuta BiH, Konvertibilna marka (KM) je bila vezana fiksnim kursem za (DM), $1 \text{ KM} = 1 \text{ DM}$. Od 1. januara 1999., valuta je vezana za euro istim kursem, kojim je bila vezana i za DM ($1 \text{ euro} = 1,95583 \text{ KM}$).
2. Puno pokrće u konvertibilnoj stranoj valuti: KM pasiva Centralne banke Bosne i Hercegovine je u potpunosti pokrivena sa konvertibilnim stranim sredstvima.
3. Konvertibilna marka je stabilna valuta u odnosu na DM i euro.
4. Inflacija je niska i stabilna, uglavnom se kreće u prosjeku oko 2 % godišnje.[5]

Glavni nedostatak Valutnog odbora jeste onemogućena aktivna monetarna politika i ograničenost kao što je:

- Centralna banka Bosne i Hercegovine ne učestvuje u obezbjeđivanju likvidnosti bankarskog sektora.
- Centralna banka Bosne i Hercegovine ne finansira budžet.
- Kurs se ne koristi kao sredstvo usklađivanja ekonomskih poremećaja.[5]

Održavanje aranžmana Valutnog odbora i provođenje potrebnih strukturnih prilagođavanja. Na usvojenom okviru male otvorene ekonomije, pokazano je da su prilagođavanje nekih malih ekonomija bila opravdana u okviru stvarnih ekonomskih varijabli i strukturna prilagođavanja koja dozvoljavaju da se nivoi relativnih cijena između BiH i njenih trgovinskih partnera pomjeraju u poželjnom smjeru te optimalan način obezbjeđenja dugoročnog makroekonomskog bilansa. Pošto je korist aranžmana Valutnog odbora za malu otvorenu zemlju kao BiH očigledna u smislu stabilnosti deviznog kursa, ova opcija politike dozvoljava da zemlja ispuni ovaj kriterij za pristup EU, a uz postizanje cilja makroekonomske stabilnosti. Dokazi na primjeru Estonije, Litvanije i Bugarske govore u korist ovog argumenta, jer je aranžman Valutnog odbora u ovim zemljama rezultirao monetarnom stabilnošću i ekonomskim rastom. Estonija je usvojila aranžman Valutnog odbora 1992. godine: inflacija u ovoj zemlji je manja od 5% i 6-7% tako da je ekonomski rast krenuo od 1999. godine. Litvanija je usvojila aranžman Valutnog odbora 1994. godine: inflacija je manja od 2% i rast 6-9% što je doprinijelo da dođe do ubrzanijeg ekonomskog rasta od 2000. godine. Bugarska je usvojila aranžman Valutnog odbora 1997. godine: inflacija manja od 10% i ekonomski rast 4-5% od 1999. godine.[6]

4. Uvođenje Konvertibilne marke u platni promet Bosne i Hercegovine

Dana 22. 6. 1998. godine su u opticaj puštene novčanice u apoenima od 50 feninga, 1 KM, 5 KM i 10 KM. U junu 1998. u opticaju je bilo 83 miliona KM, dok je dvadeset tri godine kasnije u finansijskim tokovima Bosne i Hercegovine pet milijardi KM, što najbolje govori o povjerenju stanovništva u domaću valutu. Uvođenje bosanskohercegovačke valute bio je vrlo složen proces s obzirom na iskustva sa nestabilnošću valuta iz prethodnog perioda. Uvođenje jedinstvene valute izazov je bio izgraditi povjerenje bosanskohercegovačkih građana u novu domaću valutu. Naziv za domaću valutu Konvertibilnu marku, inspirisan je njemačkom markom koja se koristila na području cijele Bosne i Hercegovine i čija su pouzdanost i stabilnost upućivali da će i novonastala valuta koja sadrži riječ marka i vezana je za nju, biti prihvaćena među svim stanovnicima. S ciljem da se stekne povjerenje građana dodata je i riječ konvertibilna, što upućuje da Centralna banka Bosne i Hercegovine osigurava njezinu zamjenjivost (konvertibilnost), i tako smo dobili puni naziv današnje valute. Tako se u početku Konvertibilna marka vezala za njemačku marku, i to po kursu 1 KM = 1 DM. Kasnije, povlačenjem njemačke marke iz optičaja, KM je preuzela kurs njemačke marke prema euru -

jedna konvertibilna marka za 0,51129 eura, odnosno jedan euro za 1,95583 konvertibilnih maraka. Zbog monetarne politike i garantovane stabilnosti KM je vrlo brzo postala dominantno sredstvo u gotovinskim transakcijama, a do kraja 1999. godine postala je i jedino sredstvo plaćanja. Na novčanicama KM su uvaženi bosanskohercegovački književnici i motivi karakteristični za narode naše zemlje; fragmenti stećaka, knjiga, olovka, naočale, muzički instrument, vekna hljeba i slično. Prve novčanice je štampala francuska štamparija Francois-Charles Oberthur, a štampanje je plaćeno donacijom Francuske vlade. Tokom svih ovih godina, jedno je uvijek sigurno: vrijednost konvertibilne marke, izražena u euru, nikad nije dovedena u pitanje. Centralna banka Bosne i Hercegovine novčanice domaće valute stavlja u i povlači iz opticaja pridržavajući se strogo pravila Valutnog odbora utvrđenog Zakonom o Centralnoj banci Bosne i Hercegovine, a što znači da svaka novčanica i kovanica KM-a ima novčano pokriće u eurima. Novčanice u apoenima 20 KM, 50 KM i 100 KM puštene su u opticaj 27. 07. 1998. godine, a novčanice apoenima 200 KM u 2001. godini. Centralna banka Bosne i Hercegovine je nadležna da osigura zadovoljavajući kvalitet novčanica u opticaju i aktuelne zaštitne elemente. Centralna banka Bosne i Hercegovine redovno prati razvoj zaštitnih obilježja novčanica i kovanica, te se rukovodi i primjenjuje tehnološki važeće standarde u zemljama Evropske unije, a koje se odnose na kvalitet, vijek trajanja i zaštitne elemente KM. Tako su u proteklih 20 godina iz upotrebe povučene novčanice konvertibilne marke u apoenima od 50 feninga (marta 2003.), 1 KM (decembra 2008.) te 5 KM (decembra 2009.). Novčanice konvertibilne marke sadrže četiri različita stepena zaštite od krivotvorenja: zaštitna obilježja za javnost, koja se mogu provjeriti bez ikakve opreme, zaštitna obilježja za stručne osobe, koja su vidljiva samo uz pomoć odgovarajuće opreme, mehanički čitljiva obilježja koja prepoznaju uređaji za brojanje i sortiranje novca. Od prvog dana do danas, količina KM gotovog novca je u stalnom porastu. U junu 1998. u opticaju je bilo 83 miliona KM, dok je dvadeset tri godine kasnije u finansijskim tokovima BiH je pet milijardi KM, što najbolje govori o povjerenju stanovništva u domaću valutu. Centralna banka Bosne i Hercegovine i Konvertibilna marka je državotvorna činjenica i odlučujući korak u kreiranju monetarnog sistema. Stabilnost domaće valute je prva zadaća Centralne banke Bosne i Hercegovine i mjera za uspješnost našega rada. Stabilnost valutnog odbora i domaće valute kao ključni faktor ekonomske stabilnosti u zemlji, prepoznalo je stanovništvo, a potvrdile i međunarodne finansijske institucije, MMF, Evropska unija i međunarodne agencije prilikom procjene suverenog kreditnog rejtinga za Bosnu i Hercegovinu. U posljednje 23 godine mnogo toga se promijenilo, ali ne i stabilnost konvertibilne marke i povjerenje bosanskohercegovačkih građana u nju.[9]

Slika 2. Trenutno važeće papirne konvertibilne novčanice u Bosni i Hercegovini

Izvor: <https://www.bing.com/images/search?q=papirni+novac&FORM=HDRSC>
 (Preuzeto: 10.07.2018.) [7]

5. Ekonomski i društveno-politički značaj Centralne banke i Konvertibilne marke u funkciji održavanja privredne stabilnosti u Bosni i Hercegovini

Bosna i Hercegovina, kao država, također nije imuna na populističke pokušaje miješanja u domenu ekonomske politike, jer smo zemlja koja ima spori ekonomski rast, visoku stopu nezaposlenosti, masovno iseljavanje stanovništva i nizak nivo plata. U posljednjih nekoliko godina bilo je više pokušaja uplitanja politike u nezavisnost Centralne banke, u cilju ostvarivanja dnevnopolitičkih ciljeva, što je moglo ostaviti ozbiljne ekonomske posljedice na Bosnu i Hercegovinu. Iskustva drugih država to potvrđuju. Naša Centralna banka ne može zakonski, čak i da to želi, štampati novac bez pokrića. Postoji tačan limit i nadležnost šta naša banka smije provoditi. Jedna od mjera koju smije provoditi, koju nećemo ekonomskim rječnikom i definicijama obrazlagati, jeste obavezna rezerva koju komercijalne banke moraju imati na svaki depozit građana. Pojednostavljeno, imate 1.000 maraka ušteđevine, ne želite držati novac u kući, već ga želite položiti na štedni račun. Od tih 1.000 maraka kada ih položite, komercijalna banka je obavezna da sačuva kao „obaveznu rezervu“ 10% iznosa ili 100 maraka, ostatak može plasirati kao kredit. Određivanje ove visine stope je nešto što može raditi

Centralna banka i time uticati na plasman kredita. U konačnici vaših 1.000 maraka štednje, donosi pri ovoj stopi 10.000 maraka novih kredita, zbog efekta multiplikatora. Zbog nestabilne političke situacije u Bosni i Hercegovini, naše banke nemaju, nažalost, kome plasirati svoj novac pa preko ove stope obavezne rezerve drže čak oko 2,5 milijardi maraka i na to plaćaju penale! [8] Možemo konstatovati da je Konvertibilna marka najbolji i najstabilniji državotvorni faktor opstanka Bosne i Hercegovine, s obzirom na njenu stabilnost i dosadašnji opstanak na ovako uzburkanom ekonomskom i društveno-političkom prostoru, odolijevajući svim napadima sa svih strana na njenu nezavisnost i samoopstojnost. Cilj svih dosadašnjih i narednih napada na Centralnu banku i Konvertibilnu marku je destabilizacija države Bosne i Hercegovine, kako bi se prikazalo međunarodnoj zajednici da ovako ustrojeno državno uređenje Bosne i Hercegovine nije održivo.

6. Devizne rezerve i njihov značaj za razvoj privrede Bosne i Hercegovine

Zahvaljujući stabilnosti Konvertibilne marke, i pored nestabilne političke situacije, devizne rezerve se povećavaju i pozitivno utiču na ekonomski rast privrede Bosne i Hercegovine. Vrlo uopšteno ćemo objasniti kako nastaju devizne rezerve. Na kraju 2020. godine one su iznosile oko 14 milijardi KM, što je za oko tri milijarde više nego na početku 2018. godine. Taj novac ima ekvivalent u eurima. Kada recimo dođe strani turista u našu zemlju i donese eure, potrebno ih je razmijeniti, što povećava naše devizne rezerve. Isto tako kada se pošalju doznake iz inostranstva, povećava se količina stranog novca koji ulazi u državu, a time se u konačnici dodatno povećavaju naše rezerve. Isto važi i za uplate novca iz inostranstva od raznih preduzeća. S druge strane, kada naša preduzeća plaćaju inostrane proizvode, koje mi kupujemo, dolazi do smanjenja rezervi, ili ako želimo putovati u inostranstvo, kupovinom eura smanjujemo naše rezerve. U konačnici, kada sve saberemo i oduzmemo, uglavnom dovodi do neto razlika u povećanju rezervi. Bosanskohercegovačka privreda se održava zahvaljujući deviznim rezervama koje predstavljaju sigurnost u poslovanju sa inostranstvom. Pored privrede, stanovništvo je rasterećeno od straha da neće biti u mogućnosti da obezbijedi dovoljnu količinu deviznih sredstava prilikom putovanja u inostranstvo radi privatne ili poslovne saradnje. Dovoljna količina deviznih rezervi su faktor privredne stabilnosti domaćim i inostranim preduzećima koja u svom poslovanju se uglavnom oslanjaju na spoljnotrgovinsku razmjenu.

7. Zaključak

Privredni razvoj neke države, direktno ili indirektno, najviše zavisi od stabilnosti domaće valute. Zahvaljujući monetarnoj stabilnosti Konvertibilne marke na osnovu monetarne politike koju od svog osnivanja vodi Centralna banka Bosne i Hercegovine, bosanskohercegovačka privreda se održava i u nekim segmentima značajno prati i bori se sa konkurencijom unutar zemlje, također i sa konkurencijom iz inostranstva. Valutni odbor (Currency board) je omogućio održavanje fiksnog kursa Konvertibilnoj marki, stvorio uslove za sprečavanje pojave većih inflatornih poremećaja što je doprinijelo održavanju niske stope inflacije, prosječno oko

2% na godišnjem nivou. Sprečavajući miješanje u monetarnu politiku od strane političkih partija i njihovih lidera, Centralna banka Bosne i Hercegovine je ostala jedina državna institucija u koju nije zvanično ušla politika, što za posljedicu imamo nezavisnu i samostalnu monetarnu politiku Centralne banke koja je garant stabilnosti opstanka Konvertibilne marke bez većih inflatornih poremećaja, a koja omogućava stabilnost u poslovanju privrednih subjekata u Bosni i Hercegovini. Devizne rezerve su na respektabilnom nivou što garantuje domaćoj privredi neometano poslovanje sa inostranstvom bez bojazni da neće imati dovoljno deviznih sredstava za poslovnu saradnju sa inostranim preduzećima. Možemo zaključiti, da je zahvaljujući nezavisnom radu Centralne banke Bosne i Hercegovine i stabilnosti Konvertibilne marke, neupitno, nezavisno poslovanje preduzeća u okviru bosanskohercegovačke privrede i poslovanje sa mnogobrojnim preduzećima iz inostranstva. Nadamo se da će kao i do sada nezavisnost rada Centralne banke Bosne i Hercegovine biti neupitna, te će ona na taj način biti integrirajući faktor za sve narode i građane, kao i garant njihovog opstanka na ovim prostorima.

8. Literatura

- [1] Mehmedović. H., Gravorac. S., Šijan. G., (2018.), „Finansijska tržišta, instrumenti i institucije“, Ekonomski fakultet, Internacionalni univerzitet Travnik.str.165.
- [2] Mehmedović. H.(2019.) „Osnove monetarnih i međunarodnih finansija“, Internacionalni univerzitet Travnik, str.63.
- [3] Ristić K., Komazec S., Ristić Ž., (2014.), “Berze i berzansko poslovanje”, Beograd, Etnostil,str. 235.
- [4] Vunjak. N., Kovačević. LJ.,(2006.), „Bankarstvo-bankarski menadžment“, izdavač „Proleter“ ad Bečej, Ekonomski fakultet Subotica, str.51.
- [5] Živković. A .,Stankić. R., Krstić. B.,(2004.)“Bankarsko poslovanje i platni promet“,Ekonomski fakultet u Beogradu, str.547.
- [6] EBRD (2005), Transition Report 2005, European Bank for Reconstruction and Development publication.
- [7] <https://www.bing.com/images/search?q=papirni+novac&FORM=HDRSC> (Preuzeto:10.07.2018.)
- [8] <https://nomad.ba/hadzic-a-zasto-i-mi-ne-stampamo-novac>(Preuzeto:08.09.2021.)
- [8] <https://www.klix.ba/biznis/jedno-je-uvijek-sigurno-stabilnost-konvertibilne-marke-nikad-nije-dovedena-u-pitanje/210622041>(Preuzeto:11.09.2021.)
- [9] https://hr.wikipedia.org/wiki/Konvertibilna_marka(Preuzeto:09.09.2021.)
- [10] <https://www.bing.com/images/search?q=cb+bih&FORM=HDRSC2>